

Чи готові 15-річні мати справу з фейковими новинами та дезінформацією?

Programme for International Student Assessment

Чи готові 15-річні мати справу з фейковими новинами та дезінформацією?

- У середньому 54 % учнів у країнах ОЕСР повідомили, що в закладі освіти їх навчають, як розпізнати, чи є інформація упередженою чи ні. Серед країн ОЕСР понад 70 % учнів повідомили, що вивчають це, в Австралії, Канаді, Данії та США. Однак в Ізраїлі, Латвії, Словацькій Республіці, Словенії та Швейцарії про це повідомили менше 45 % учнів.
- Учні з благополучного соціально-економічного середовища в усіх країнах-учасницях та економіках, що брали участь у PISA-2018, набрали вищу кількість балів за індексом знань стратегій читання для оцінки достовірності джерел, ніж учні з неблагополучного соціально-економічного середовища.
- Кількість учнів у тих системах освіти, де учнів навчали, чи є інформація суб'єктивною або упередженою, і де учні були здатні частіше відрізнити факт від чиєїсь думки в оцінюванні PISA з читання, навіть після врахування ВВП на душу населення в країні або результатів із читання, була більшою, ніж в інших системах освіти.

Цифрові технології змінили спосіб взаємодії людей з інформацією. Дані PISA показують, що 15-річні діти все частіше читають в Інтернеті, щоб задовольнити інформаційні потреби (наприклад, онлайн-новини проти газет). Водночас технологічні зміни в цифровізації спілкування продовжують міняти звички людей (наприклад, чати в Інтернеті проти електронних листів). Загальне користування мережею 15-річними зросло з 21 години на тиждень у PISA-2012 до 35 годин на тиждень у PISA-2018 – що майже дорівнює середньому робочому тижню для дорослих у країнах ОЕСР. Масовий інформаційний потік, що характеризує цифрову еру, передбачає, щоб читачі вміли розрізняти факти та думки, знали стратегії виявлення упередженої інформації та шкідливого вмісту, наприклад, фішингу, спаму чи фейкових новин. Академічні дослідження ще не дають змоги визначити поширеність і важливість дезінформації та фейкових новин¹. Проте наслідки недостатньої інформованості значною мірою задокументовані. Це може призвести до політичної поляризації, зниження довіри до державних установ та підірвати демократію.

Користування Інтернетом учнями продовжує зростати, натомість можливість засвоїти цифрові навички в закладах освіти зовсім не є поширеною.

У PISA-2018 учнів запитали, чи навчали їх упродовж усього періоду перебування в закладі освіти: а) як використовувати ключові слова під час використання пошукової системи, наприклад <Google ©>, <Yahoo ©> тощо, б) як вирішити, чи варто довіряти інформації з Інтернету, в) як порівняти різні вебсторінки та вирішити, яка інформація є більш релевантною для їхніх шкільних завдань, г) зрозуміти наслідки від надання інформації статусу загальнодоступної в Інтернеті, д) як використовувати короткий опис під покликанням у списку результатів пошуку, є) як виявити, чи є інформація суб'єктивною чи упередженою та ж) як виявити фішинг або електронні листи зі спамом.

Найбільш розповсюдженою цифровою навичкою, якої в середньому навчають у закладах освіти в усіх країнах ОЕСР, є розуміння наслідків оприлюднення інформації в Інтернеті (Рисунок 1). Найменш поширеною навичкою було виявлення фішингу чи електронної пошти зі спамом (76 % та 41 % учнів у країнах ОЕСР повідомили, що їх навчали цього протягом усього періоду навчання в закладі освіти). Є також значні відмінності між країнами та всередині них. У середньому 54 % учнів у країнах ОЕСР повідомили, що в закладі освіти їх навчали, як розпізнати, чи є інформація упередженою чи ні. По країнах ОЕСР понад 70 % учнів повідомили, що отримують таке навчання, в Австралії, Канаді, Данії та США. Однак менше ніж 45 % учнів в Ізраїлі, Латвії, Словацькій Республіці, Словенії та Швейцарії повідомили, що пройшли подібне навчання.

Відсоткова різниця у кількості учнів, яких навчали виявляти необ'єктивну інформацію, між учнями з неблагополучного соціально-економічного середовища та благополучного² по країнах ОЕСР, становила 8 процентних пунктів на користь учнів

з гарними передумовами для навчання. У Бельгії, Данії, Німеччині, Люксембурзі, Швеції, Великобританії та США ця різниця становить близько 14 процентних пунктів або вище.

Рисунок 1: Частота можливостей навчитися навичок цифрової грамотності в школі

Учні повідомили, що протягом усього шкільного періоду їх навчали такого, середній показник по ОЕСР

Елементи впорядковано відповідно до зростання відсотка учнів у межах середнього показника по ОЕСР.

Джерело: OECD, база даних PISA-2018, таблиця B.2.6.

PISA-2018 також включало кілька завдань, заснованих на сценаріях, де учням пропонувалось оцінити, наскільки різні стратегії корисні для вирішення певної ситуації читання. В одному із цих сценаріїв учнів попросили натиснути на покликання з електронного листа відомого оператора мобільного зв'язку та заповнити форму зі своїми даними, щоб виграти смартфон, що також відомо як фішинговий лист. Приблизно 40 % учнів у середньому по країнах ОЕСР відповіли, що натискання на покликання було почасти доречним або дуже доречним. Учні в Данії, Німеччині, Ірландії, Японії, Нідерландах та Великобританії отримали найвищу кількість балів в індексі знань стратегій читання для оцінки достовірності джерел³ (вище 0,20 бала) серед усіх країн-учасниць та економік в PISA-2018. На відміну від цього, учні в Баку (Азербайджан), Індонезії, Казахстані, Філіппінах та Таїланді мали найнижчі показники за цим показником (нижче -0,65 бала) серед усіх країн-

учасниць та економік в PISA-2018. Серед країн ОЕСР учні в Чилі, Колумбії, Угорщині, Кореї Мексиці та Туреччині мали найнижчі показники за цим показником (нижче -0,20 бала).

Учні з благополучного соціально-економічного середовища в усіх країнах-учасницях та економіках, що брали участь у PISA-2018, отримали вищу кількість балів в індексі знань про стратегії читання для оцінки надійності джерел, ніж учні з неблагополучного соціально-економічного середовища (Рисунок 2). Учні в Німеччині, Люксембурзі, Португалії, Швейцарії та США, зокрема, продемонстрували найбільший соціально-економічний розрив (0,65 бала або вище) у цьому індексі знань стратегій для оцінки достовірності джерел у всіх країнах-учасницях та економіках у PISA-2018. На відміну від них, Албанія, Баку (Азербайджан), Казахстан і Макао (Китай) показали найменший соціально-економічний розрив (менше 0,15 бала). Серед країн ОЕСР Канада, Естонія, Ісландія, Ірландія,

Італія, Корея, Латвія та Литва засвідчили найменший соціально-економічний розрив (нижче 0,35 пункта). Найголовніше, дані PISA-2018 показують, що в середньому по країнах ОЕСР приблизно одна третина (32 %) різниці в результатах із читання між учнями з гарними і поганими соціально-економічними передумова-

ми для навчання є опосередкованим результатом диспропорцій у їхніх знаннях ефективних стратегій читання. Емпіричні дослідження показали, що навчальні заходи в класі, спрямовані на розвиток умінь оцінювання учнями надійності інформації, ефективно покращують критичне мислення учнів при розумінні кількох документів.

Рисунок 2: Знання учнями стратегій читання для оцінки достовірності джерел, за соціально-економічним статусом

1. Соціально-економічний статус вимірюється за допомогою індексу економічного, соціального та культурного статусу PISA (ESCS). Учень з поганими (гарними) соціально-економічними умовами для навчання – учень з нижньої (верхньої) чверті ESCS відповідної країни / економіки.

Примітки: Усі відмінності між учнями з гарними і поганими соціально-економічними передумовами для навчання є статистично істотними. Країни та економіки впорядковані відповідно до зменшення середнього індексу знань усіх учнів про стратегії читання для оцінки достовірності джерел.

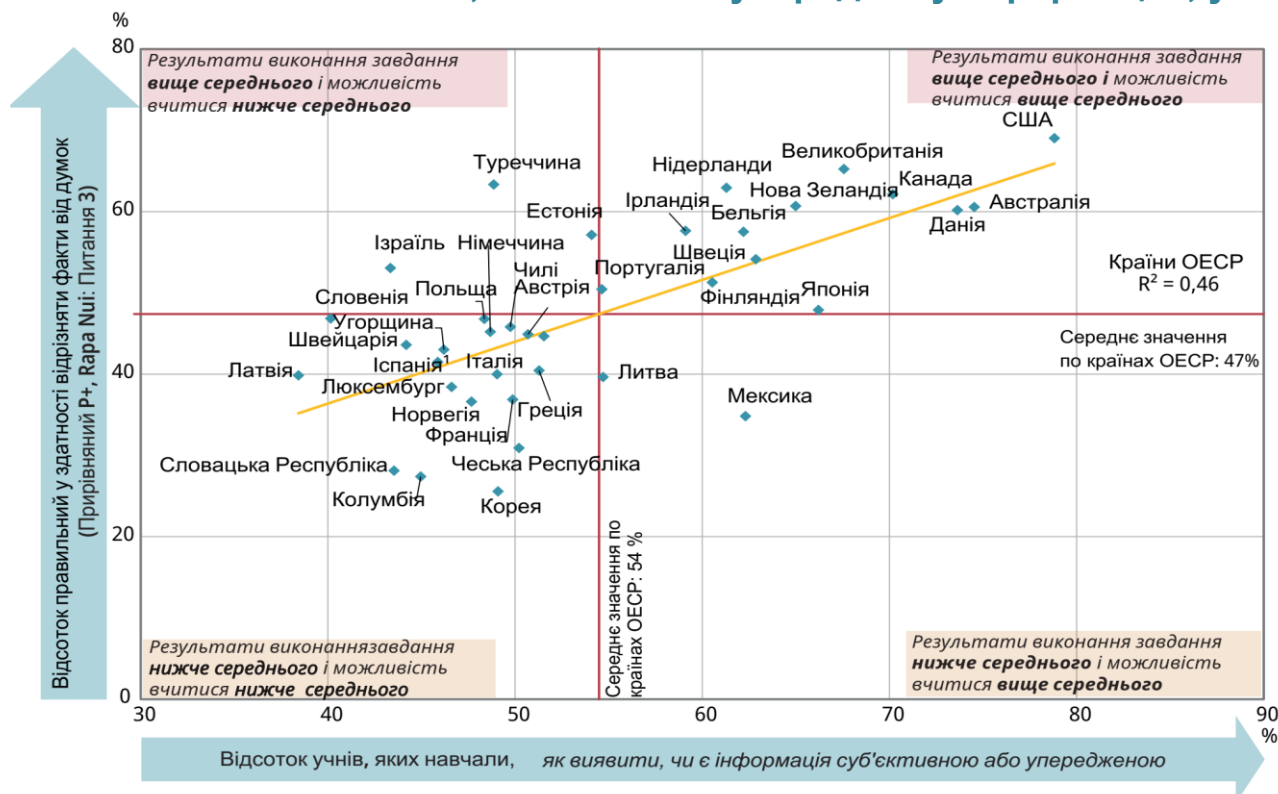
Джерело: База даних OECD, PISA-2018, таблиці B.5.11 та B.5.12с.

Системи освіти, де більша частка учнів навчали, як виявляти упереджену інформацію в школі, швидше відрізняли факт від думки в оцінці читання PISA.

Оцінювання читання в PISA-2018 включало одну одиницю (тобто запитання 3 Рапа Нуї), яка перевіряла, чи можуть учні розрізняти факти та думки. Це питання є типовим завданням рівня 5⁵. У цьому пункті учні повинні класифікувати п'ять окремих тверджень, взятих з огляду книги «Крах», як «факт» чи «судження». Тільки ті учні, які правильно класифікували всі п'ять тверджень, отримали повну оцінку; часткова оцінка була надана учням, які правильно класифікували чотири з п'яти тверджень (це відповідає рівню 3⁶). Найскладнішим твердженням у цьому списку є перше твердження («У книзі автор описує кілька цивілізацій, які зазнали краху через вибір, який вони зробили, та його вплив на довкілля»). Він представляє факт (про що йдеться в книзі), але деякі учні, особливо ті, чий рівень знань нижче рівня 5, можуть неправильно класифікувати це як «судження» на основі підрядного речення, яке узагальнює теорію автора книги (цивілізації «розпалися через вибір, який вони зробили, та його вплив на довкілля»).

Дані PISA-2018 показують, що можливість учнів навчитися виявляти суб'єктивну чи упереджену інформацію в школі тісно пов'язана із розрахованим відсотком правильності⁷ в пункті, який зосереджується на відмежуванні фактів від думок в оцінюванні PISA з читання ($R^2 = 0,46$) у країнах OECD (Рис. 3). Цей взаємозв'язок все ще спостерігається навіть після врахування ВВП на душу населення або результатів із читання⁸. Однак цей зв'язок слабшає ($R^2 = 0,15$)⁹ на рівні всіх країн-учасниць та економік PISA-2018. На закінчення: коли система освіти надає учням у школі можливості навчитися виявляти упереджену інформацію, саме це, а не загальна успішність з читання або ВВП на душу населення, зумовлюють сильний зв'язок із розрахованим відсотком правильності в пункті про відмежування факту та судження. Ці результати не означають, що судження не важливі для контекстуалізації інформації, особливо коли факти, про які йдеться, потребують певного пояснення. Швидше за все, результати вказують на те, що можливість відрізнити факти від суджень, оцінити довіру до джерел інформації та вивчити стратегії виявлення упередженої або хибної інформації є необхідними навичками для читання в цифровому світі. Зрештою, здатність відрізнити хорошу та погану інформацію є важливою для збереження демократичних цінностей.

Рисунок 3: Завдання із читання на відмежування фактів від суджень та можливості навчитися, як виявляти упереджену інформацію, у школі

1. У 2018 році деякі регіони Іспанії провели свої підсумкові іспити (результати яких важливі для вступу до ЗВО) для учнів десятих класів

раніше, ніж у попередньому році, що призвело до того, що цей екзаменаційний період збігся із закінченням періоду тестування PISA. Через це часткове перекриття тестувань деякі учні були негативно налаштовані на тест PISA і не намагалися продемонструвати свої уміння та навички повною мірою. Хоча ці дані стосуються лише меншості учнів, вони все ж демонструють явні ознаки відсутності зацікавленості (див. Результати PISA-2018, Том I, Додаток A9), а тому порівнянність даних PISA-2018 для Іспанії з даними з попередніх оцінювань PISA не може бути повністю забезпечена.

Джерело: OECD, база даних PISA-2018, Таблиця B.2.8.

Узагальнення

Збереження демократичних цінностей і зміцнення довіри до державних установ спирається на наявність добре обізнаних громадян. Учні повинні розвивати автономні та ефективні навички читання, що включають здатність орієнтуватися у двозначності, а також виявляти, розрізняти та перевіряти різні точки зору. Навчання учнів навичок розрізнення фактів і суджень, виявлення упередженої інформації та шкідливого вмісту, такого як фішингові електронні листи, є дуже різним як між країнами, так і між учнями, які мають різні соціально-економічні статуси. Заклади освіти можуть сприяти формуванню вправних читачів у цифровому світі, усуваючи ці прогалини та навчаючи учнів базової цифрової грамотності.

Примітки

1. Соціальні платформи, які становлять значну частину інтернет-середовищ, звідки люди беруть інформацію, особливо вразливі до поширення дезінформації та фейкових новин (Pennycook and Rand, 2019). Алгоритми соціальних медіа розроблені так, щоб спрямовувати потоки однодумців назустріч одне одному. Це створює «ехокамери», які підсилюють наші уявлення та думки, а не кидають їм виклик, підкидаючи дров у вогонь людських упереджень. Більше того, фейкові новини охоплюють більше людей, ніж правда (Vosoughi, Roy and Aral, 2018). З іншого боку, нещодавнє дослідження в США показує, що телевізійні новини домінують в Інтернеті у співвідношенні 5:1, й оцінює, що фейкові новини займають близько 1 % від загального споживання новин (Allen et al., 2020). Ще одне дослідження у Великобританії показує, що люди, які цікавляться політикою, та люди з різноманітним медійними «дієтами», як правило, уникають ехокамер (Dubois and Blank, 2018). Це дослідження стверджує, що невелика частина населення, імовірно, опиниться в ехокамері. Насправді ці дослідження стверджують, що більше шансів виявити людей, які вирішили не бути поінформованими, ніж людей, яких обманюють.
2. Соціально-економічний статус вимірюється за допомогою індексу економічного, соціального та культурного статусу PISA (ESCS). Учень з поганими (гарними) соціально-економічними неблагополучний передумовами для навчання – це учень з нижнього (верхнього) кварталу ESCS у відповідній країні / економіці.
3. Відповіді учнів про корисність різних стратегій читання були розглянуті експертами з читання для створення індексу знання стратегій читання для оцінки достовірності джерел (див. Розділ 16, Технічний звіт PISA-2018, https://www.oecd.org/pisa/data/pisa2018technicalreport/PISA2018_Technical-Report-Chapter-16-Background-Questionnaires.pdf).
4. Це значення обчислюється як 1 мінус результат ділення коефіцієнта ESCS після врахування непрямого ефекту знання стратегій читання на коефіцієнт ESCS для загального ефекту, а потім множений на

100 (див. Рисунок 5.12, 21st-Century Readers: Developing literacy skills in a digital world, https://www.oecd-ilibrary.org/education/21st-century-readers_a83d84cb-en (Читачі 21 століття: Розвиток навичок грамотності в цифровому світі)).

5. Рівень 5 читацької грамотності є одним з найвищих і відповідає результатам учнів, які набрали від 625,61 до менш ніж 698,32 бала. Детальніше про рівні читацької грамотності читайте у звіті PISA-2018: Том I, <https://doi.org/10.1787/5f07c754-en>.
 6. Рівень 3 читацької грамотності відповідає результатам учнів, які набрали від 480,18 до менш ніж 552,89 бала. Детальніше про рівні читацької грамотності читайте у звіті PISA 2018: Том I, <https://doi.org/10.1787/5f07c754-en>.
 7. Запитання 3 з кластеру Rapa Nui (Рапа Нуї) – це завдання з можливістю часткового зарахування, де незарахування відповіді – 0, часткове зарахування – 0,5, а повне зарахування – 1. Таким чином, прогнозований відсоток правильних відповідей для повного зарахування в цьому пункті в середньому становить менше 47 % у середньому по країнах ОЕСР. Це завдання в середньому був оцінене як правильне на 39 % у всіх країнах та економіках, що беруть участь у PISA-2018. Запитання 3 з кластеру Рапа Нуї – це завдання 5 рівня. Це означає, що учні повинні мати рівень 5 володіння навичками читання, щоб мати 62 % ймовірність отримати повне зарахування за цим завданням (див. Рисунок I.2.1, Результати PISA-2018: Том I, <https://doi.org/10.1787/5f07c754-en>).
 8. Часткова кореляція після врахування ВВП на душу населення становила 0,66 серед країн ОЕСР. Часткова кореляція після врахування результатів із читання становила 0,60 по країнах ОЕСР. Часткова кореляція обчислюється з використанням відсотка учнів, які повідомили, що їх навчають у закладі освіти, як визначити, чи є інформація суб'єктивною або упередженою (Таблиця В.2.6, Читачі 21 століття: Розвиток навичок грамотності в цифровому світі, https://www.oecd-ilibrary.org/education/21st-century-readers_a83d84cb-en), та відсотка правильних відповідей у завданнях, спрямованих на виявлення здатності відмежовувати факти від суджень (Таблиця В.2.6, Читачі 21 століття: Розвиток навичок грамотності в цифровому світі, там само) після врахування ВВП на душу населення (див. Таблицю В3.1.4, Результати PISA 2018: Том I, <https://doi.org/10.1787/5f07c754-en>) та середніх результатів з читання (Таблиця В.2.1а).
 9. Країни, які проводили тестування в паперовій формі, не мали доступних даних для проведення цього аналізу. Це такі країни: Аргентина, Йорданія, Ліван, Республіка Молдова, Північна Македонія, Румунія, Саудівська Аравія, Україна та В'єтнам.
-

За більш детальною інформацією

звертайтеся до: Хав'єра Суарес-Альвареса (Javier.SUAREZ-ALVAREZ@oecd.org)

Цей документ публікується під відповідальністю Генерального секретаря ОЕСР. Висловлені думки та аргументи, використані тут, не обов'язково відображають офіційні погляди країн-членів ОЕСР.

Цей документ, а також будь-які дані та карта, включені сюди, не завдають шкоди статусу чи суверенітету будь-якої території, делімітації міжнародних кордонів та кордонів та назві будь-якої території, міста чи району.

Статистичні дані для Ізраїлю надаються відповідними ізраїльськими органами та під їх відповідальність. Використання таких даних ОЕСР не завдає шкоди статусу Голанських висот, Східного Єрусалиму та ізраїльських поселень на Західному березі згідно з нормами міжнародного права.

Переклад: ШПАК Ю. О., методистка відділу досліджень та аналітики Українського центру оцінювання якості освіти. **Науковий супровід і редактування:** ВАКУЛЕНКО Т. С., заступник директора Українського центру оцінювання якості освіти, національний координатор PISA в Україні; ТЕРЕЩЕНКО В. М., начальник відділу досліджень та аналітики Українського центру оцінювання якості освіти.

This work is available under the **Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 3.0 IGO** (CC BY-NC-SA 3.0 IGO). For specific information regarding the scope and terms of the licence as well as possible commercial use of this work or the use of PISA data please consult *Terms and Conditions* on www.oecd.org.
